

EKKLESIA AMSTERDAM zondag 10 maart 2019

Psalm 147 - De stad

Alex van Ligten

De Psalm

Dat is nog eens een naïeve tekst, Psalm 147. God zorgt voor alles. En als het even niet goed gaat, maakt hij alles goed. Daar zouden we eens uitvoerig stil bij moeten staan, of dat nog kán, zo'n simplistisch geloof. Maar dat doen we niet. We nemen het van de psalmzanger vooralsnog even voor lief. Want het mooie is wel dat hij een heel algemeen besef, van dat er 'wel iets is', combineert met sterk bijbelse noties. Een algemeen godsbesef zegt dat God (of in elk geval een scheppende kracht) de zon, de maan en de sterren geschapen heeft, en regen, kou en warmte komen ook buiten onze inbreng om. Dat staat in deze psalm op één lijn met exclusief bijbelse opvattingen: dat hij helpt opstaan wie vernederd is, dat hij de zachte krachten en de vriendentrouw verkiest boven het geweld van legers. En dat hij de stad bouwt, de in ballingschap gevoerden terugbrengt, dat is een wereldgebeuren, maar ook dat hij mijn gebroken hart lijmt - voor de wereldgeschiedenis niet van invloed, maar voor mij, verdrietige enkeling, wel.

Het lied heeft in de versie van Huub Oosterhuis een paar sterke oneliners: 'Je lijkt wel almachtig, alwetend' - een zin die je gewenst had in alle dogmatieken van alle kerken, in plaats van 'hij is almachtig, hij weet alles.'

De God van de Bijbel, die van de bevrijding en de toekomst in een wereld van vrede, die weet ook niet alles en hij is niet almachtig. Misschien is de Bijbel wel daarom zo dik geworden, omdat wij hem voor steeds nieuwe verrassingen stellen.

Het laatste woord van de psalm is, als bij zovele liederen: Hallelujah, lof zij Hem, Adonai. Huubs weergave raakt de kern van al die hallelujah-liederen en is ontroerend van schoonheid: 'Dit lied dankt je daarvoor.' Wat een vondst! Deze toespraak dankt Huub daarvoor.

De stad

We hebben deze psalm gekozen vanwege twee flarden van zinnnetjes die samen een soort profielschets vormen van de stad van de toekomst. Geen waanidee achter een verre horizon. 'Israël heeft altijd van achteren naar voren gelezen, vanuit het komende Rijk, zo de profeten en zo de apostelen' (K.H. Miskotte).

Er is iets problematisch aan het fenomeen stad. Dat begint er al bij dat in onze traditie, het grote verhaal van Israël, de eerste stad gebouwd werd door Kaïn. Het is een uitvinding van een rondzwervende broedermoordenaar. In de mythe over de stichting van de stad Rome is de stichter daarvan, Romulus, de moordenaar van zijn broer Remus. Steden en een hoog criminaliteitspercentage horen kennelijk van meet af aan bij elkaar.

De stad die Kaïn sticht, maakt een hoop positieve krachten los: de tekst waarmee we vandaag begonnen uit Genesis 4 vervolgt met de uitvinding van de muziek en het smeden van koper en ijzer. Maar dat is nog niet verteld of het gaat ook over macht en wraak, er is zelfs een brallende eerste politicus te horen.

Maar waar hebben we het eigenlijk over als we het woord stad noemen? Onze definitie stamt nog uit de feodale tijd, toen de machtigen stadsrechten konden uitdelen (of verkopen). Dat bedachten ze na het jaar 1000 en het duurde tot in de zeventiende eeuw. Daarom heeft het

Friese Sloten (met haar 715 inwoners) wél stadsrechten en Den Haag met een half miljoen niet.

Ik weet nog hoe de ouderling in de kerk van Hindeloopen (ruim 800 inwoners) in 1977 mijn collega Henk uitzwaaide die naar Amsterdam ging. 'Ach,' zei de ouderling, 'het verschil is ook weer niet zo groot: je gaat gewoon van de ene stad aan het IJsselmeer naar een andere.'

Hij had wel een punt. De overeenkomst tussen Hindeloopen en Amsterdam is vermoedelijk groter dan tussen Amsterdam en, laten we zeggen, Shanghai met zijn 34 miljoen inwoners of Tokyo met 40 miljoen. Het grootst in Europa is Londen met (als je alles eromheen meetelt) 14 miljoen. En Berlijn (4½ miljoen) staat nog maar net in de tophonderd van grootste wereldsteden.

Op school irriteerde mij in de Bosatlas dat plaatsen als Praag, Kopenhagen, Milaan en Wenen met een grijs gestreept blokje werden aangegeven (voor meer dan een miljoen inwoners, toen al) en de grootste stad van ons land, waar ik toen woonde, slechts met een groot rondje dat stond voor een inwonertal tussen een half en een heel miljoen.

'Grote, samenhangende bebouwing, ingedeeld in straten,' zo definieert het woordenboek de stad, 'plaats die een eigen rechtskring vormde, met ommuring.'

In 2050, luiden de prognoses, zal zeventig procent van de wereldbevolking in steden wonen. Dat zullen dan 7 miljard mensen zijn.

Iemand met wie ik daarover sprak zei: 'Dan was die stad van Kaïn wel nog een heel klein stadje hè, met hem, zijn vrouw en hun kind.' Dat gaat nog terug op de hardnekkigheid waarmee een deel van de christenheid alles zo letterlijk mogelijk wenste te nemen. De strikvraag voor de fundamentalisten is: 'Waar kwam die vrouw van Kaïn vandaan?' Terwijl we natuurlijk moeten lezen zoals de Bijbel ons al op de eerste bladzijden duidelijk maakt: je moet je in het verhaal begeven, erin opgaan, deelgenoot, lotgenoot worden van alles wat over ons geschreven is. Onzin om moeilijk te doen over hoe het zat met 'de eerste mensen'. De Bijbel maakt daar geen probleem van, waarom zouden wij het dan wel doen? In alles over Adam en Eva en hun nakomelingen wordt verteld hoe het met de mens en de mensheid gesteld is.

Na Kaïn zijn er vele steden gekomen. Een succesformule, want er is werk, er is cultuur, er worden grootse gebouwen neergezet. Maar hoe mooier het er is, hoe meer aantrekkingskracht het uitoefent op jaloerse mensen van buiten, van verre. Die willen zo'n stad inpikken of vanwege het concurrentiebeding helemaal uitschakelen, dat wil zeggen platgooien.

Steden zijn niet alleen maar mooi. Ze zijn ook vies, ongezond - en er zijn altijd te veel toeristen. Het zijn ook altijd machtsconcentraties, er is voortdurend strijd om wie het er voor het zeggen heeft. Machthebbers gaan zich er ook graag settelen, in grootse gebouwen, alles meeslepend in hun machtsdrang en ondergang. Alleen De Gaulle niet, die verkoos, ook toen hij president was, zijn dorp Colombey met de twee kerken boven het Elysée in Parijs.

Dé stad

De concurrentie tussen steden wordt vaak wat opgefokt door de bewoners, die er kennelijk iets aan ontlenen om hun stad het best te kunnen vinden. Veel stadsbewoners vinden hun stad vaak ook ongeveer de enige plaats waar een mens überhaupt kan vertoeven.

Aan een uit Limburg stammende vriend die al een leven lang in Friesland woonde, vroeg iemand uit zijn familie, toen hij met pensioen ging: 'En wanneer kom je nou terug naar Maas-treech?' Hij was er toen al een halve eeuw weg, maar kennelijk had zijn familie dat kunnen verklaren uit het sneue feit dat hij nu eenmaal elders, tussen de koeien, zijn brood moest verdienen, maar als dat niet meer hoefde, kwam hij natúúrlijk terug naar zijn bakermat.

Dat deed me denken aan het grapje dat Amsterdammers vóór de uitvinding van de mobiele telefoon vaak hun eigen netnummer niet wisten. Want waarvoor zou je van buiten de stad moeten bellen? Hoezo? Wat had je daar nou te zoeken?

Diezelfde dikke tevredenheid vinden we ook in het grote verhaal dat ons in de Bijbel verteld wordt. Dé stad, dat is Jeruzalem, en de zelfingenomenheid van haar inwoners druipt er soms zo van af dat de profeten woorden tekort komen om ertegen te fulmineren.

Juist daar, op de plek waar het Yru-sjalaiem heet, stad van de vrede, van het welbevinden van alle mensen, komt pijnlijk aan het licht hoe slecht het sommigen vergaat door het toedoen van anderen.

Maar eer we in Jeruzalem zijn en de hoge verwachtingen die daarbij horen, is het in de Bijbel van de stad van Kaïn naar Babel gegaan, met zijn torenbouw, 'opdat we een concentratie van macht houden en wij tot in de hemel kunnen opklimmen,' zeggen de bouwers erbij. En de aartsvaders blijven heel het eerste bijbelboek lang vreemdelingen en bijwoners, elke nieuwe generatie zegt en zingt het: 'Een zwervende Arameeër was mijn vader.' Eerlijke herders, trek-kend van oase naar oase. Blijf dat zingen: 'Een vreemdeling ben ik op aarde', tegen het al te zeer nestelen en settelen in.

Na de nomadendagen begint het verlangen naar vrijheid bij de onderdrukking in Egypte, waar de nazaten van die zwervende Arameeër slavendienst moeten verrichten voor de bouw van twee nieuwe steden. De exodus is de uittocht uit de onderdrukking die aan de steden is gekoppeld.

Dan komt in het beloofde land de bouw van dé stad. David bouwde haar, een droom werd waar. En de droom werd even vaak een nachtmerrie als de stad, oneindig vaak in haar lange geschiedenis, werd belegerd, uitgehongerd, verwoest, door interne tegenstellingen onteerd en ontheilgd. De profeten gaan ertegen te keer, niet alleen die van het platteland, maar ook hoffiguren als Jesaja en mensen uit de voorsteden en buurdorpen zoals Jeremia.

Jezus uit de stad Nazaret, een vlek van een paar honderd inwoners, komt in Jeruzalem en gruwert ervan. De evangelisten laten hem zelfs buiten de stadsmuren begraven worden - iets waar de bouwers van de Heilige Grafkerk zich een paar eeuwen later nog lelijk in vergist hebben, met als consequentie dat ze vanwege de inkomsten uit het bedevaart-toerisme nog een aantal feitelijkheden (oude plattegronden en zo) hebben moeten vervalsen. Maar de handel gaat voor, dat snappen we ook wel.

De stad was in Jezus' dagen bruisend, vol leven, het hart van iedere rechtgeaarde Jood ging ernaar uit. 'Vooral als ze er zelf niet woonden,' zegt een oud geschrift, maar dat bruisende en fascinerende deelt de heilige stad wel met andere metropolen.

Een plek waar veel mensen samenleven, waar ze elkaar kunnen aanvullen, werk uit handen nemen, de taken zo verdelen dat het leven er iets gemakkelijker op wordt en aangenamer. Als het goed is, nog net overzichtelijk genoeg om iedereen tot zijn en haar recht te laten komen. Niet totaal anoniem zijn alsjeblieft.

Veel mensen op een kleine oppervlakte, dat vereist wel veel verdraagzaamheid. Je moet de onaangename kanten, de gehorigheid van de huizen, de herrie in de straten wel voor lief kunnen nemen. En de traagheid van bestuur. En vooruit, de toeristen dan ook maar.

De profeet Zecharjah (2:8-9) zegt dat de plattegrond van de stad zal lijken op die van dorpjes: 'Als toegankelijke dorpen zal Jeruzalem eruit zien.'

In mijn Amsterdamse jeugd gold het voor deze stad ook. Eigenlijk leefden wij, in Oud-Zuid, Amsterdam Noord, de Watergraafsmeer, de Jordaan en de Pijp ook in dorpen. Als mijn moeder zei: 'Ik ga vanmiddag naar de stad,' dan bedoelde ze alles vanaf het Leidseplein het centrum in. Wij, tegenover het Stedelijk, hadden niet het idee dat wij in de stad woonden. We woonden 'in Zuid'.

Open poorten

Psalm 147 noemt twee elementen die dé stad, elke goede stad, elke goede vorm van samenleving, eigen zijn.

1. Als de stad eraan is gegaan, verwoest door welke vijand ook, zal ze weer worden opgebouwd. Daarmee zet het lied in, en meteen is de toon gezet: geweld en overmacht, botte destructie krijgen niet het laatste woord. Het lot van de stad is niet dat ze ooit, opnieuw verwoest wordt, maar dat ze daarna wordt herbouwd. Dat krijgt het eerste woord.

2. En even verder staat: 'Jouw stad moet sterk zijn, vrede uitstralen, open poorten voor allen.' In de letterlijke tekst staat: 'Prijs jij God, Jeruzalem, want sterk maakt hij de grendels van je poorten.' Nou ja, of dat de letterlijke tekst is, daar moet meteen een vraagteken bij, want die grendels - die in vrijwel iedere vertaling in welke taal ook staan - daar moeten we het even over hebben.

Een *berijach* is een dwarslat, die dient voor de stevigheid van de poort, maar doe je die één maatje groter, dan heb je al gauw een dwarsbalk, en die dient om de boel te vergrendelen.

Maar *berijach* komt van een werkwoord (*barach*) dat betekent: erlangs glijden, ergens doorheen kunnen.

Met de weergave 'grendels' zeg je dat de boel vooral goed dicht moet kunnen. Maar als het Hebreeuwse woord betekent dat je er iets dóór moet kunnen laten, dan is het beter het hier te vertalen met scharnier, of hengsel.

Moet de poort op slot of open? De discussie over de vraag of we iemand binnen moeten laten of vooral niet toelaten, speelt dus al sinds de eerste bijbelvertaling. Was het geen lied, maar een productbeschrijving, dan zou je het Hebreeuws hier weer kunnen geven met 'degelijk hang-en-sluitwerk'. Maar de dichter van Psalm 147 vrij heeft het wél in de dichtvorm gehouden met: 'open poorten voor allen'.

Want dat is hier de bedoeling: de poorten moeten vooral goed open kunnen draaien. De stad moet niet vooral op slot kunnen, maar toegang bieden.

Tijdens de herbouw van de stad na de zoveelste verwoesting schrijft Nehemia trots dat ze de muren tot de helft van hun oude hoogte hebben hersteld en in die muren om de toen nog kleine stad zitten maar liefst tien poorten. De muur is meer een verbinding tussen de openingen dan een onneembare vestingwal.

Poorten staan graag open. Maar komt er dan niet ook allerhande tuig binnen? Moeten we niet waakzaam zijn, op onze hoede, waar is de coördinator veiligheid en terreurbestrijding? Help.

Ach, welnee. Bedenk maar dat de ergste criminelen, bijvoorbeeld Mohammed B. en Willem H., hier geboren en getogen zijn, in Mokum. Dat is Jiddisch voor 'the place to be'. Het gevaar komt niet (en zeker niet alleen) van buitenaf.

Open poorten, iedereen is welkom. Dat is de bijbelse norm voor een waarachtige samenleving. Niet dat angstige en zenuwachtige gemier vol achterdocht, liefst helemaal niemand

willen toelaten en wat er al tijden woont er ook nog het liefste uitsmijten, maar juist hartelijk welkom heten.

En als er water en eten genoeg is, woorden van hoop, verwarming en verkoeling op hun tijd, en wij ons de weg van de liefde laten wijzen, dan is er alle reden om te zingen en om hem, Adonai, te danken.

Laten we dat doen in het 'Lied aan het licht'.

Zo moge het zijn.